

Серія підкастів: Примусова праця і міграція

The project is co-financed by the Governments of Czechia, Hungary, Poland and Slovakia through Visegrad Grants from International Visegrad Fund. The mission of the fund is to advance ideas for sustainable regional cooperation in Central Europe.

Примусова праця та відсутність верховенства права: чи існує якийсь взаємозв'язок?

- Доброго дня! Передусім, дякую вам за вашу згоду взяти участь в обговоренні теми примусова праця та відсутність верховенства права: чи існує якийсь взаємозв'язок. Хотілося б спитати у вас, передусім, як ви розумієте, що таке ця концепція верховенства права та яким чином Офіс Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини робить внесок у його забезпечення в Україні?
- Дякую! Доброго дня! Дякую за запитання. Щодо визначення фундаментального принципу верховенства права, то він є основою для європейської демократичної країни. Він передбачає рівність усіх і кожного перед законом та неминучість покарання за його порушення, а також є основою для сталого розвитку суспільства та охоплює практично всі аспекти життя громадян України.

У статті першій Конституції України проголошується, що Україна є правовою державою, а також соціальною, демократичною. Що і є елементом правової держави, яка дотримується принципу верховенства права, в частині першій статті 8 Конституції України закріплено, що в Україні визначається і дії принципи верховенства права, утвердження верховенства права є основним елементом і критерієм вступу України до Європейського Союзу.

Верховенство права – це панування права. Суспільство вимагає від держави його втілення у правотворчу, правозастосовану діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникні передусім ідеями соціальної справедливості і свободи, рівності.

Одним із проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає інші соціальні регулятори, зокрема норма моралі, традиції, звичаї, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства.

Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України.

Офіс Уповноваженого в межах своєї компетенції втілює всі ці ідеї в життя.

Наприклад, за 2022 рік до нас надійшло 1467 повідомлень щодо порушень права на працю. Це стосується усіх трудових прав, не тільки пов'язаних з примусовою працею. Нами перевірялися ці повідомлення, направлялись відповідні реакції до органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Нашим Офісом організовано, зокрема і департаментом, керівництво якого я здійснюю, опрацьовано 229 проектів нормативно-правових актів, що стосуються трудового права. З них 63 надійшли на погодження від центральних органів виконавчої влади. 31 розглядалися на засіданнях уряду та його комітетів, а також 135 розглядалися на засіданнях Комітетів Верховної Ради України.

Не був підтриманий, наприклад, проект закону «Про працю», який розробляється на заміну чинному Кодексу законів про працю та значно звужує права громадян.

- Дякую дуже! Ви торкнулися, в тому числі, такого питання, як примусова праця. Як ви гадаєте, верховенство права та примусова праця – чи є якийсь взаємозв'язок між ними.
- Дякую. Визначення терміну примусова праця передбачена статтею 2 Конвенції Міжнародної організації права про примусову чи обов'язкову працю номер 29, а саме це означає, що будь-яку роботу чи службу, що її вимагають від якої-небудь особи під загрозою якогось покарання і для якої ця особа не запропонувала добровільно своїх послуг.

Характерними рисами примусової праці є відсутність добровільності виконання певної роботи та застосування до такої особи у разі відмови відповідне покарання, тобто будь-які роботи, що вимагають від особи під загрозою застосування покарання фізичного та психологічного насильства, тому найбільшою небезпекою для осіб, яких примушують працювати, є застосування покарання, фізичного та психологічного насильства.

Утвердження в Україні принципу верховенства права забезпечує практично реалізацію прав і свободи людини, в тому числі це стосується права на працю. Стаття 43 Конституції України гарантує кожному право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Використання примусової праці забороняється відповідно до положення статті 43. Не вважається примусовою працею військова або альтернативна невійськова служба, робота чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншими рішеннями суду або відповідно до законів «Про воєнний і про надзвичайний стан».

Видається цілком очевидним те, що при відсутності можливості держави забезпечити реалізацію принципу верховенства права спричиняє низку проблем та небезпек, у тому числі це стосується використання примусової праці.

Безумовно, недотримання верховенства права призводить до порушення прав громадян, в тому числі і до примусової праці.

- Дякую. Чи працює Офіс Уповноваженого з питань протидії примусовій праці? І якщо так, можливо, є якісь приклади такої роботи?
- Дякую. У період повномасштабного військового вторгнення Російської Федерації в Україну необхідно виділити відповідні групи людей, які можуть піддаватись примусовій праці, а саме, які перебувають на тимчасово окупованій території, на території, підконтрольній Україні, особливо це стосується внутрішньо переміщених осіб та біженців за кордоном.

На сьогодні зафіксовані та підтверджені десятки випадків, коли окупаційні війська відправляють українців на тимчасово окупованих територіях на примусові роботи, застосовуючи відповідні покарання, а також різні види фізичного та психологічного насильства.

Найбільш уразливою групою громадян України, які можуть змушувати до примусової праці громадян на підконтрольній території України, є внутрішньо перемінені особи. Згідно з даними, це 7 мільйонів жителів України. З них мільйон – це діти. Оскільки у більшості таких людей відсутнє житло, документи. Для забезпечення своєї родини базовими речами, вони погоджуються на будь-які умови і будь-яку роботу.

Також громадяни, які вимушено втекли від війни за кордон, з 24 лютого 2022 року по 3 січня 2023 року, це понад 7,9 млн осіб. Вони можуть змушуватись виконувати роботу, оскільки більшість українців за кордоном не знають мови країни свого перебування, не орієнтуються в положеннях національного законодавства у трудовій сфері та не знають способи правового захисту своїх прав в разі їх порушення.

Зазначені приклади є реалії сьогодення, з якими стикнулись мільйони українців.

На жаль, Уповноважений розглядає цю проблему у більш широкому аспекті, ніж це трактується міжнародними нормами. Нагадаю, що визначення, що таке примусова праця. Це будь-яка робота, що її вимагають від будь-якої особи під загрозою якогось покарання і для якої ця особа не запропонувала добровільно своїх послуг.

Але, на жаль, в Україні є проблеми, які за класичними ознаками не відносяться до примусової праці, але від цього вони не стають менше соціально небезпечними. Це, наприклад, заборгованість по виплату заробітної плати. В державі на сьогодні відсутня повна статистична інформація щодо суми заборгованості з виплати зарплати.

Уповноважений звернувся до Мінекономіки з проханням відновити діяльність Міжвідомчої робочої групи, яка є тимчасово консультативно дорачим органом Кабінету Міністрів у сфері сприяння забезпеченню координації дій органів виконавчої влади з питань, пов'язаних із своєчасною виплатою та погашенням заборгованості із заробітної плати.

Ще однією проблемою є незадекларована праця, яка залишається високою. Органом Державної статистики з лютого 2022-го року не проводяться обстеження робочої сили, на підставі чого отримують цю інформацію щодо неформальної зайнятості населення. Держпраці та її територіальні органи з 24 лютого 2022-го року не здійснюють засоби державного нагляду і контролю за дотриманням законодавства про працю юридичними особами незалежно від форми власності, виду діяльності, а також фізичними особами, які використовують найману працю.

Негативними наслідками незадекларованої праці є те, що до громадян можуть застосуватись примус, необґрунтоване оштрафування, звільнення, невивплата лікарняних чи компенсації в разі нещасного випадку, не нараховується страховий стаж, який дає право на пенсію.

Однією з причин такої ситуації є те, що Державна служба праці у 2022 році не здійснювали державна нагляд і контроль за додержанням законодавства про працю у період дії воєнного стану в частині додержання вимог положень Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», а також з питань виявлення неформальних трудових відносин та законності припинення трудових договорів.

- Дякую! Дуже дякую за практику Офісу Уповноваженого в даній галузі. Як ви гадаєте, чи можуть якісь ще кроки бути корисними для протидії примусовій праці і хто саме може бути і має бути залученим? Можливо, це інші державні органи, можливо, громадськість, можливо, міжнародні організації, наука ще хтось?
- У першу чергу, нам потрібна перемога в цій війні з агресором. По-друге, стати повноправним членом Європейського Союзу, адже 28 лютого 2002 року після російського вторгнення Україна подала заявку на членство у Європейському Союзі. 23 червня 2022 року Європейська Рада надала Україні статус кандидата на вступ до Європейського Союзу. Зауважу, що принцип верховенства права належить до загальних принципів права ЄС і є однією з фундаментальних засад правової системи ЄС, адже дієвість верховенства права, що знаходиться в органічному поєднанні із додержанням прав людини, є передумовою становлення України як сучасної розвиненої країни.

Якщо говорити про можливість подолання зазначених проблем та небезпек в найближчій перспективі, то перш за все необхідно виділити ключову роль взаємодії відповідних органів державної влади, наприклад, держпраці, органів місцевого самоврядування, міжнародних організацій на національному та на міжнародному рівні, у роботі з уразливими групами населення. До такої взаємодії можна віднести проведення інформаційно роз'яснювальних кампаній з протидії примусовій праці. Це можуть бути вебінари, тренінги, конференції, розроблення спеціальних інформаційних матеріалів в Україні та українською мовою для біженців з України за кордоном, які можуть їм допомогти у пошуку роботи та ознайомлять з основними правилами працевлаштування у відповідній країні, а також будуть містити корисні контакти та телефони екстрених служб. Налаштування роботи цілодобових контактів та гарячих ліній для звернення громадян, що стали жертвами примусової праці, посилення контрольних функцій відповідних державних органів влади та спеціальних служб щодо ознайомлення з питаннями примусової праці, а також здійснення моніторингу з метою аналізу поточного стану використання примусової праці в Україні та напрацювання відповідних рекомендацій.

- Дякую!